

prostředí osob, o jejichž životopisy badatelé jde.

Třetí podmínce je věnován celý další článek, jehož autorem je Gérard Mauger. Pojednává o literárních autobiografiích jako o předmětu a nástroji výzkumu lidového prostředí. Opírá se o Bourdieuvův názor, že ovládané společenské třídy nevypovídají, ale je vypovídáno za ně. Mauger si klade otázku a snaží se ji zodpovědět, zda může literatura pomoci sociologii odhalit mechanismy, které by daly promluvit lidem z „neliterárního“ prostředí. O něco podobného se pokouší i Isabelle Charpentier v příspěvku o populární francouzské spisovatelce Annie Ernaux, která vstoupila do literatury přímo z lidového prostředí. V dalším článku Brigitte Gaiti vyslovuje domněnku, že životopisné romány slavných osobností současnosti, jak je píše francouzský novinář Lacouture, nezapřou žurnalistickou metodu autora. Na proslulém bestselleru, jakým byla Lacoutureova biografie Charlese de Gaulle, se snaží ukázat konstruktivistický přístup autora k životopisu postavy, o níž píše. Lacouture jako žurnalista je fascinován senzačním nálezem slohových prací z vojenské školy, v nichž patnáctiletý de Gaulle dávno před vypuknutím první světové války

o sobě mluví jako o generálovi a veliteli francouzské armády, která čelí německému vpádu. Novinář tak způsobem pro historika nepřipustným směšuje události i období. Rozbere-li se blíže prorocké vidění vlastní budoucnosti, je možno zjistit, že jediné, co se de Gaulleovi skutečně splnilo, byla generálská hodnost, s níž však patrně dodnes počítá každý ctižádostivý posluchač elitní vojenské školy. Z podobných rozborů autorka článku vyvozuje, že sociální či profesní příslušnost životopisce může být příčinou odchýlení se od přísné vědeckého záměru.

Uvedeným obsahem pěti prvních článků sborníku, věnovaného biografii v sociálních vědách, jeho obsah nekončí. Je zde ještě dalších pět článků, jejichž autoři ukazují na specifických příkladech svých výzkumů různá úskalí užívání biografických metod v sociologii. Český čtenář se tak seznamuje s badatelskou činností několika francouzských univerzitních pracovišť, mezi nimiž nezaznamená téměř rozdílu ve vědecké úrovni, jde-li o Paříž či o různě od centra vzdálené oblasti Francie. I z tohoto důvodu je monotematické 27. číslo francouzského časopisu *Politex* pro nás zajímavé.

Pavla Horská

*DEMO GRAFIE

OBSAH ČÍSLA 3/1995

ČLÁNKY

Jitka Rychtaříková: Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes
Vladimír Polášek, Miloslav Pospíšil: Obyvatelstvo České republiky podle místa bydliště při narození

Antonín Šípek: Maligní nádory u dětí v České republice v období let 1960-1990 – I. část

L'uba Kráľová: Reflexia o kohabitácii na pozadí frankofónnej sociologie a demografie

RECENZE

Ludmila Fialová: Statistický lexikon obcí ČR 1992

Jan Pechánek: Historie jihodolnosaské rodiny

ZPRÁVY

Z České demografické společnosti – Světová konference o ženách (Peking 1995) – 15. květen-Mezinárodní den rodiny – Cena OSN v oblasti populace 1993 – První výsledky nejnovějšího sčítání v Tunisku – Bydlení starší generace ve Švédsku – Evropská federace asociací pro lidi bez přístřeší FEANTSA – RU 486-pro a proti – Alzheimerova choroba-nové poznatky

PŘEHLEDY

Petr Weiss, Jaroslav Zvěřina: Sexuální chování obyvatel ČR a pražské mládeže s ohledem na riziko HIV/AIDS

Jan Tuček: Výsledky sčítání lidu 1994 v Makedonii

Jana Engelová: Přehled některých demografických ukazatelů všech zemí světa

BIBLIOGRAFIE

Populační revue DEMOGRAFIE je možno objednat či zakoupit přímo u vydavatele: Český statistický úřad, informační servis, Sokolovská 142, 186 04 Praha 8 – Karlín

Sociologie a historie

Dopis číslo 2 Immanuela Wallersteina, předsedy Mezinárodní sociologické asociace (ISA), z června 1995 členům ISA.

Výkonný výbor Mezinárodní sociologické asociace instruoval programovou komisi, aby mezinárodní kongres ISA v Montrealu byl nesen na téma *pohled zpět a pohled do budoucnosti z perspektivy našeho přechodu do třetího tisíciletí: pohled zpět k dědictví sociologie a pohled k budoucnosti sociologie a sociálních věd obecně v 21. století*.

To by mohla být chvíle, v níž bychom se měli podívat zpět na vratké a nejisté vztahy sociologie a historie, a to jak na dědictví, tak i na budoucnost obou. V roce 1898 – přesně sto let před naším kongresem v Montrealu – vydal Durkheim první číslo *Année Sociologique*. V předmluvě k této ročence vysvětluje, proč je nutné vydávat tuto publikaci, ve které by měli být sociologové informováni o výzkumech v celém rozsahu společenských věd. Poté dodává: „Naše činnost v tomto smyslu může být užitečná i tak, že bude sloužit k přiblížení sociologie k některým vědním oborům, které jinak zůstávají separovány, a to k oboustranné škodě. (...) Zvláště mám na mysli historii. I dnes je vzácností, aby se historikové zajímali o práci sociologů a uznali, že i pro ně je jejich práce prospěšná. Všeobecný charakter našich teorií, jejich nedostatečná dokumentace znamená, že jsou u jiných oborů pokládány za nevýznamné: nejsou považovány za filozoficky důležité. Přesto může být historie vědou jen potud, pokud vysvětluje jednotlivé věci a zároveň srovnává. I jednoduchý popis je sotva možný, nepopisujeme-li jednotlivá fakta adekvátně komparativně, když máme k popisovanému jevu pouze několik fakt, neboť tím si neumíme celou situaci dobře představit. (...) Historii můžeme posloužit tehdy, když přimějeme historiky překročit svůj obvyklý náhled, podívat se přes hranice jednotlivých zemí či časového úseku, jež zamýšlejí prostudovat, a započnou se zajímat o obecné otázky, které vyvstaly z jednotlivých faktů. Ovšem jakmile historie srovnává, přestává se odlišovat od sociologie. A obráceně; jistěže se sociologie může zřítit historie, ve skutečnosti však potřebuje hlavně historiky, kteří jsou také sociology.

Pokud sociolog zabrousí do domény historiků, aby se tak říkajíc dostal k datům, která jej zajímají, může jít jen po povrchu. To, že se v prostoru historie necítí nejlépe, je vlastně zákonitě, sociolog není schopen věnovat pozornost právě takovým skutečnostem, které by pro něj měly největší význam. Pouze historik je dost obeznán s historií, aby byl schopen zhodnotit historická data. Já osobně jsem vzdálen toho připustit protichůdnost těchto disciplín, ony totiž přirozeně směřují ke konvergenci, vše nasvědčuje tomu, že jsou předurčeny splynout do jednoho oboru, v němž se spojí základní vybavení obou. Zdá se téměř nemyslitelné, že ten, kdo odhaluje data, si není dostatečně vědom důležitosti srovnávání, pro které mohou být různá data relevantní, jako pro někoho, kdo data porovnává a nemá potuchy, jak byla odhalena. Historikové se musí umět podívat na historické skutečnosti jako sociologové a sociologové musí zvládat všechny techniky historiků, to je cílem, o který nám jde na obou stranách.“ (*L'Année Sociologique* 1 (1896-1897), Paris, Felix Alcan 1898, p. ii-iii).

Když někdo čte tento text dnes téměř po stu letech, dozajista jej napadnou dvě otázky. Za prvé, jeden z uznávaných otců moderní sociologie už v úvodním textu principiálního organizačního příspěvku k disciplíně, založení hlavního periodika, očekával nevyhnutelnost sloučení sociologie a historie. Za druhé, uplynulo sto let, a doposud se tak nestalo. Znamená to, že Durkheim neměl pravdu, když navrhl, že „osud“ sociologie a historie by se měl sjednotit? Anebo jsme to byli my, kteří jsme učinili chyby na cestě k naplnění tohoto určení?

V roce 1992 byla publikována korespondence Marca Blocha týkající se práce na díle *Feudální společnost* a adresovaná po dvě desetiletí (1924-1943) Henrimu Berrovi, vydavateli edice, v níž vycházela. Dlouho jsem považoval *Feudální společnost* Marca Blocha za jednu z největších sociologických prací 20. století. Je to kniha, která se však stěží objeví v bibliografiích sociologů. Příčina je prostá: Marc Bloch byl historik středověku a středověká Evropa se zdá být vzdáleným tématem od bezprostředních zájmů sociologů. Ovšem když čteme Blocha, uvědomujeme si, jak je jeho nazírání „sociologické“. O své knize ku příkladu říká: „Pokoušel jsem se bezpochyby po-

prvé analyzovat typ sociální struktury ve všech jejích vzájemných vazbách. Asi jsem nebyl úspěšný. Ale toto úsilí, jak věřím, stálo za námahu; a to je to, co je na knize zajímavé.“ (Marc Bloch, *Ecrire La Société féodale: Lettres Henri Berr, 1924-1943*. Correspondance établie et présentée par Jacqueline Pluet-Despatin, Paris, IMEC 1992, p. 96). Bloch byl tak „sociologický“, že když mu Henri Berr předložil text na přebal knihy, Bloch trval na dodatku, že tato kniha je „au service d'une science très sûre“ (Ibid., p. 125). Je to velmi nesnadné přeložit. Mně připadá, že Bloch tím míní hlavně to, že usiloval o knihu vysoké vědecké hodnoty.

Zmiňuji tuto historku o Blochovi ne proto, abych jej opěvoval, ani abych vás nutil jej číst (což já samozřejmě činím, jestliže vy ne), ale abyste věnovali pozornost poznámce, kterou v těchto dopisech učinil o vztahu historie a sociologie. V roce 1928 napsal dopis Berrovi, v němž si postěžoval na omezenou koncepci historie, na níž lpí tak četní historikové a s nimi ji sdílejí také mnozí sociologové. Na adresu sociologů říká: „Jejich velkým omylem je, podle mne, že se snažili vybudovat ‚vědu‘ souběžně s historií a mimo ni, místo aby historii reformovali zevnitř“ (Ibid., p. 52). Toto je vskutku sousto pro nové uvažování o dědictví sociologie. Skutečně jsme udělali obrovskou chybu, že jsme se nepokusili reformovat historii zevnitř? Měl Durkheim pracovat raději sám bez svého mladšího současníka francouzského historika Henriho Berra? A jaké by byly důsledky dnes, kdybychom tyto dvě síly spo-

jili? Nelibuji si v kladení takto protichůdných otázek. Jsou v nejlepším případě provokací. Na čem záleží nejvíce, je vysvětlit události, které se skutečně přihodily. A co se stalo, jak vím, je to, že v období 1850-1945 se historie ustavila jako primárně idiografická disciplína věnovaná „minulosti“, zatímco sociologie (zároveň s ekonomikou a politologií) se ustavila jako široce nomotetická věda využívající výhradně dat ze „současnosti“. Od roku 1945 se již ozvaly četné hlasy, jež navázání obou disciplín podporují obvykle pod pojmem „multidisciplinarity“. Sám termín multidisciplinarity ovšem předpokládá dvě intelektuálně oddělené vědní disciplíny, jejichž kombinaci mají být získány další znalosti. Nedošlo k tomu, co Durkheim napsal roku 1898: „Jakmile historie začne srovnávat, stane se neodlišitelná od sociologie“.

Osobně s Durkheimem souhlasím. Jako si nedovedu představit, že by nějaká sociologická analýza byla validní bez dat plně zařazených do historického kontextu, tak nemám představu, že je možné dělat historickou analýzu bez použití koncepčního aparátu, který jsme nazvali sociologií. Jestliže je to tak, zbývá ještě místo pro dvě oddělené disciplíny? Toto mi připadá jako jedna z primárních otázek před námi, protože právě diskutujeme o budoucnosti sociologie a sociálních věd jakožto celku v 21. století.

Přeložila Jitka Stehliková

XIV. Světový sociologický kongres uspořádá ISA ve dnech 26. července až 1. srpna 1998 v kanadském Montrealu. Bližší informace přislíbila ISA rozeslat během roku 1996.

Projektovaná životní dráha

Průzkum postojů a preferencí životního stylu teenagerů

Představy dospělých o individuálních postojích a preferencích životního stylu teenagerů jsou velmi často mytizovány. Nemáme totiž dost informací k tomu, abychom odlišili postoje manifestované a deklarované od postojů skutečného vnitřního světa.

Skutečně postoje lze přitom zjišťovat projekktivními technikami, např. obsahovou analýzou textů popisujících vlastní představy o budoucí životní dráze. Kromě skutečných

postojů lze touto technikou zjistit i způsob, kterým teenager přijímá a interpretuje svět dospělých.

Z těchto premis vycházela sonda realizovaná mezi 19 středoškoláky, účastníky víkendové školy sociologie v Olomouci v dubnu 1995. (Víkendová škola sociologie byla součástí „Olomoucké letní školy pro nadané středoškolské studenty“, na kterou poskytla grant Informační služba USA (USIS).)

Tato sonda ověřovala individuální postoje a preference v životním stylu skupiny vybraných středoškoláků. Jejich názory samozřejmě nelze zobecnit na celou generaci (dokonce je

nelze zobecnit ani v rozsahu souboru středoškolských studentů ČR), protože účastníci víkendové školy sociologie byli v mnoha ohledech výjimeční. Devatenáct studentů třetích a čtvrtých ročníků různých moravských gymnázií zcela dobrovolně investovalo svůj víkendový čas a vložilo značnou energii do diskuse o teoretických sociologických problémech.

Jejich motivy byly téměř totožné – prožít zajímavý a inspirující víkend, odpoutat se trochu od rodičů, prožít společné chvíle s vrstevníky, uvidět vysokoškolského učitele, získat informace, případně se zviditelnit před přijímacími zkouškami.

Považovala jsem za zajímavé vědět, jaký život a jaký svět očekávají cílevědomí, vzdělání, sociálně inteligentní, trochu dobrodružní, blázniví, ambiciózní a mladí lidé, kteří budou velmi pravděpodobně patřit mezi intelektuály a kteří snad budou ovlivňovat životy jiných.

Na konci prvního dne dostali za úkol napsat během dvou hodin anonymně krátký esej (1-2 stránky) na téma „Můj 1. duben 2010“. (Při zadání jsem se inspirovala výzkumem, který v roce 1991 uskutečnil Sociologický ústav SAV Bratislava, který byl ovšem zaměřen na jiný problém, a tudíž používal zcela jiné operační kategorie.) Žádné další instrukce ani omezení respondenti nedostali.

Obsah napsaných příběhů jsem podrobila obsahové analýze s cílem vytvořit typologii podle vymezených operačních kategorií.

Základní analytickou jednotkou obsahové analýzy byl výraz (slovo, spojení slov, věta) se zřejmým vztahem k jediné polární analytické kategorii, kterou je možno chápat jako dichotomii životní orientace *aktivita* (optimismus, pozitivní vztah ke světu, k sociálnímu okolí i k sobě samému) versus *pasivita* (rezignace, obavy z životního stereotypu, únava životem).

Tuto životní orientaci jsem sledovala ve třech komponentách životní dráhy – v rodinném (partnerském) vztahu, v profesní kariéře a v sebereflexi respondenta.

Tři z předložených příběhů jsem neanalyzovala, protože se zcela vymykaly záměru – jedna „pohádka o Šípkové“, jedna aprílová sebevražda a jedna aprílově vtipálovská povídka. Psycholog by v nich snad našel projekci

tužeb, obav, strachů a snů, ale nejsem psycholog.

Zbývajících 16 příběhů jsem rozdělila podle obsahu do pěti typů životní orientace:

1. Osamělá pesimistka
2. Rezignovaná manželka
3. Životní altruista
4. Úspěšná profesionálka
5. Vyrovnaná optimistka

Tři příběhy osamělé neúspěšné pesimistky

Všechny tyto příběhy napsaly dívky. Psaly o sobě jako o obětech stereotypu, konformismu, nezaměstnanosti. Toužily po změně, ale nemohly k ní najít sílu.

Neměly žádného partnera ani rodinu, práce je nebavila, případně o ni přišly. Viděly nejenom sebe, ale také okolní svět velmi pesimisticky: „...hluk šířící se smogem ranního velkoměsta (...), dopravní zácpa (...), žebrák, co se snažil ukrást něco k jídlu...“ „Ano Hobbesi, měl jsi true, člověk člověku vlkem (...). Každý si hledá své kam sebe vrazit, a já to tady nenašla (...), sakra kde seženu prachy na další dávku...“

Čtyři příběhy rezignované manželky

Stereotyp doma, v práci, sporák, natáčky, podrážděný manžel, nepomáhající manžel, osamělost, nuda, opět pocit potřeby vzpourey, ale chybí síla. „Vstávám s hrůzou v hlavě. Manžel zase pláchl do práce a na mně zůstává všechna děla práce kolem hospodářství. Sedám si vedle kamen a představuji si jak žiji v krásném bytě.“ „Já = důchodce. Nálada klesá, konflikt v práci, doběh domů, rychle něco k obědu (...) manžel naštěstí přijde až večer.“ „Je tu definitivně další ráno šilného dne, stejného jako všechny předtím a stejného jako všechny ostatní...“

Tři příběhy životního altruisty

Touha dělat něco pro druhé, orientace na krásno a duchovno, svět je sice nemocný, ale existuje naděje, která je v nás. Rádi se obětujeme pro druhé, pro svět.

Jedna dívka pěstuje i přes zákaz okrasné květiny, aby s manželem uchovali na světě krásu pro své děti. Druhá dívka s manželem „pomáhá lidem, kteří se ocitli v situaci, kdy okolí může podat pomocnou ruku (...) najít tu